

Кілт сөздер: саяси қуғын-сүргін, тоталитаризм, ұлттық сана, отбасы, саясат, мемлекет, руханилық, қуғын-сүргін шаралары, депортация.

МРНТИ 03.00.20

ПРИЧИНЫ ПОЛИТИЧЕСКИХ РЕПРЕССИЙ ЖЕНЩИН (1925-1937)

Сарсембина Куралай Куандыковна¹, Козыбаева Махаббат Маликовна^{2*}

¹Кандидат исторических наук, доцент Евразийского национального университета имени Л.Н. Гумилева.

²доктор PhD, директор филиала Института истории и этнологии им. Ч.Ч. Валиханова в г. Астана.

* Автор-корреспондент

Аннотация. В статье исследуются причины политических репрессий в отношении казахстанских женщин в 20-30-х годах XX века. Документально подтверждено, что Советская власть начала свою политику с репрессивных мер со дня своего образования, принятия ленинского декрета «Социалистическая Родина под угрозой» Советом Народных Комиссаров РСФСР 21 февраля 1918 г., открывшего способ, которым женщины подвергались политическому преследованию. С 1920 года было достаточно людей, понесших наказание за свои политические "преступления". Известно, что судебная система утратила независимость, а партия открыла дорогу политическим репрессиям. Советские законы разрушили традиционное развитие казахского общества, открыли дорогу увеличению преступности, способствовали открытию тюрем и трудовых лагерей в казахской степи. Таким образом, советская власть разрабатывала репрессии в соответствии с особенностями социально-экономического развития казахского общества.

6 июля 1926 года на повестку дня было поставлено введение ст. 236 в Уголовный кодекс РСФСР, не забывая при этом привлечь к ответственности руководителей межплеменной борьбы. ЦК обязал судебные и следственные учреждения рассматривать «нарушения порядка» во время хозяйственной кампании как уголовное дело, а женщин наравне с мужчинами привлекать к мерам наказания, проводимым во время кампании. В кампании по привлечению женщин к советскому строительству применялись политические репрессии для «урегулирования» недостатков. Подсчитано даже, что трудности в процессе привлечения женщин к социалистическому строительству вызваны тем, что низовые партийные организации не поддерживают их, а препятствуют им. Хотя проблема «регулирования противоправных действий» была возложена на партком, при их исправлении партком обращался в судебно-следственные органы. В результате сформировалась уникальная система политических репрессий. Когда невинных мужчин репрессировали в массовом порядке, несправедливо преследовались члены их семей и женщины, работавшие с преследуемыми мужчинами.

Ключевые слова: политическая репрессия, тоталитаризм, национальное самосознание, семья, политика, государство, духовность, репрессивные меры, депортация.

IRSTI 03.00.20

REASONS FOR POLITICAL REPRESSION OF WOMEN (1925-1937)

Sarsembina Kuralai Kuandykovna ¹, Kozybayeva Mahabbat Malikovna ^{2*}

¹Candidate of historical sciences, associate professor of the L.N. Gumilyov Eurasian National University.

²PhD, director of the branch of the Ch.Ch. Valikhanov Institute of History and Ethnology in Astana.

*Corresponding author

Annotation. The article examines the reasons for the political persecution of Kazakh women in the 20-30s of the twentieth century. It is documented that the Soviet government began its policy with repressive measures from the day of its formation, the adoption of Lenin's decree "The Socialist Motherland is under threat" by the Council of People's Commissars of the RSFSR on February 21, 1918, which opened the way in which women were subjected to political persecution. Since 1920, there have been enough people who have been punished for their political "crimes". It is known that the judiciary has lost its independence, and the party opened the way for political repression. Soviet laws destroyed the traditional development of the Kazakh society, opened the way for an increase in crime, contributed to the opening of prisons and labor camps in the Kazakh steppe. Thus, the Soviet government developed repressions in accordance with the peculiarities of the socio-economic development of the Kazakh society.

On July 6, 1926, the introduction of Art. 236 to the Criminal Code of the RSFSR, without forgetting to bring to justice the leaders of the inter-tribal struggle. The Central Committee obliged the judicial and investigative institutions to consider "violations of the order" during the economic campaign as a criminal case, and to involve women on an equal basis with men in the punishment measures carried out during the campaign. The campaign to attract women to Soviet construction used political repression to "fix" shortcomings. It has even been calculated that the difficulties in attracting women to socialist construction are due to the fact that grassroots party organizations do not support them, but hinder them. Although the problem of "regulating illegal actions" was assigned to the party committee, when they were corrected, the party committee turned to the judicial and investigative bodies. As a result, a unique system of political repression was formed. When innocent men were persecuted en masse, their families and women who worked with the persecuted men were unjustly persecuted.

Key words: political repression, totalitarianism, national identity, family, politics, state, spirituality, repressive measures, deportation.

Кіріспе. Кеңес өкіметі құрылған күннен бастап өз саясатын қуғын-сүргін шараларымен бастады. 1918 жылы 21 ақпанда РСФСР Халық Комиссарлар Кеңесі «Социалистік Отанға қауіп төнуде» деген лениндік декретті қабылдады. Оның 8-бөлімінде «Неприятельские агенты, спекулянты, громилы, хулиганы, контрреволюционные агитаторы, германские шпионы расстреливаются на месте преступления» (Валидов, 1990: 5) – деген жолдар жазылды. В.И. Лениннің өзі «...Федоров жолдас ...барлық жерді уақыт жібермей тексеріңдер, жаппай тергеу

жүргізіндер. Қару сақтағаны үшін ату жазасына кесіндер» – деген бұйрықтың бастаушысы болды (Красная книга ВЧК, 1989: 248). Ал, 1919-жылы 14 қарашада Халық Комиссарлар Кеңесі “О рабочих дисциплинарных товарищеских судах” – деген декретінде, – еңбек тәртібін бұзушы мен себепсіз норманы орындамағандарды 6 айға дейінгі мерзімде еңбекпен түзету лагерьлеріне қамауды ұсынады (Расправа, 1990: 319). Осылайша саяси қуғын-сүргін өтпелі кезеңдегі шаруашылық механизмінің ажыратылмас бөлігіне айналды.

1920 жылдан бастап ВЧК-ГПУ-НКВД халық арасынан “кеңестерге қарсы мәліметтерді” жүйелі түрде жинаған (Данилов, 2000: 17).

1920-1930 жылдардағы сот жүйесін қайта құру қуғын-сүргінге әзірлік болатын. Кеңес үкіметі тұсында сот жүйесі өзінің тәуелсіздігінен айрылды. Сөйтіп, партия саяси қуғын-сүргінге жол ашты. Мұрағаттағы партия құжаттарында қуғын-сүргінге қатысты деректер мол.

Материалдар мен әдістер. ҚРОММ, ҚР ПМ, Ақтөбе ОММ, Астана ҚММ қойнауындағы деректер негізінде мақала жазылды. «Циркуляры НКЮ за 1925-1926 гг.», «Материалы о проведенных хлебозаготы кампаний за 1925 г.», «Оперативные сводки ОГПУ за 1926 г.», «Отчет отдела прокуратуры за 1923-1925 гг.», «Протоколы заседания за 1928 г.» «Протоколы совещаний крайженотдела за 1929г.», «Жалобы и заявления граждан 1928-29 гг.», «Надзор за местами заключения КАССР», «Статические сводки об осужденных за 1932 г.», «Книга приказов по ИТК. 1930-1931 гг.», «Приказы НКВД КазССР. 1934-1935 гг.», «Совершенно секретная переписка Прокурора Казотделения ВС РСФСР», «Материалы по работе среди женщин за 1929 г.», «Докладные записки по работе среди женщин за 1937 г.» және өзге деректер талданды.

Талқылау. Орталық Азия республикаларының ішінде Қазақстан бірінші болып 1920 жылы 28 желтоқсанда қалың малға тиым салу туралы декретті қабылдады. Осы заңды бұзғандардың қалыңға берілген мал мен өзге де мүліктері екі есе дәрежеде тәркіленіп, екі жақта 1-жылға дейінгі мерзіммен бас бостандығынан айырылу жазасына кесілетін еді. Сонымен қатар РСФСР Қылмыстық Кодексінің 196-бабымен сотталғандарға заң қорғау орындары тарапынан қорғалу құқығын пайдалануға тиым салынады. Қалың малға тиым салынған декреттің қабылданған алғашқы жылдарында РСФСР қылмыстық кодексінің 196-бабымен сотталғандар саны көп болмады. Осы декреттің құрметіне арнап Қазақстанда 10 жыл бойына “Қазақ қыздарының азат етілген күні” мейрамы аталынып өтілді. Осылайша республикада тұрмыстық қылмыспен күресудің механизмдері жасала бастады. Мәселен, 1922 жылы күйеуге мәжбүрлеп беруді қылмыс деп санайтын, ал 1924 жылы екі немесе көп әйел алушылыққа қарсы, 1925 жылы кәмелетке толмағандармен некелесуге, әмеңгерлікке қарсы заңдар шығарылады. 1928 жылы тұрмыстық қылмысқа қатысты заңдардың барлығы бір жүйеге келтіріліп, РСФСР қылмыстық кодексінің “Рулық тұрмыс қалдықтарын құрайтын қылмыстар туралы (о преступлениях, составляющих пережитки родового быта)” деп аталатын 10-шы тарауында жинақталады (ҚР ПМ, 2828: 50). Осы заңдар негізінде кінәлілерді қылмыстық жауапкершілікке тарту басталады. 1926-29 жылдардағы тұрмыстық қылмыс түрлерін талдағанда, оның шамамен 60 проценті қазақ әйелдеріне қатысты қозғалған (ҚР ПМ, 2829: 15).

Ал, сол кезеңде А.Штуссер қазақ халқының арасында 1924 жылдан бастап қалың мал мен көп әйел алушылыққа қарсы күрес шаралары күшейгенімен, тұрмыстық

қылмыстың азаймағандығын, керісінше жылдан жылға өскендігін көрсетеді (Штуссер, 1929: 162-181).

Тұрмыстық қылмысқа қатысты жауапқа артылғандар да заңсыз сотталған тұлғалар.

РСФСР Қылмыстық Кодексінің 199-бабы екі немесе көп әйел алушылыққа қарсы бағытталып, қылмысқа тартылғандарға 1000 сом ақша мөлшерінде айып салынған немесе 1 жылға дейінгі мерзіммен еңбекпен түзету жұмысы белгіленген (Уголовный кодекс РСФСР, 1935: 101). Сондай-ақ құда түсу кәдесіне қатысқандар да партия қатарынан шығарылып, айыпқа тартылған.

Жоғарыда аталынған заңдар қазақ қоғамының дәстүрлі дамуын бүлдіріп, қылмыскерлерді қолдан көбейтуге, қазақ даласында түрмелер мен еңбекпен түзету лагерлерінің көптеп ашылуына жол ашты. Ол заңдар халықтың салт-дәстүрін ескермеді

1926 жылы РСФСР ЮХК-ты саяси қуғын-сүргін шараларын ұйымдастыратын көптеген нұсқауларды жариялады. ЮХК-ның құпия қаулысында “...Революциялық заңдылықты сақтау өте жай жүруде. Сондықтан да өлкелік комитет бюросы тиісті шаралар қабылдауы тиіс”-деп бұйырылады. Осы мәселеге қатысты әрбір коммунист пролетарлық тектен шықса да, партия қатарында болса да, жауапқа тартылуы тиіс болатын (ҚРОММ, 97: 150). Мәселен, 27 тамыздағы № 10 құпия циркулярда контрабандаға қарсы күресті күшейту туралы айтылып, осыған байланысты істерді ОГПУ жанындағы ерекше мәжіліске жіберу бұйырылған. № 1 циркулярда “әлеуметтік қауіпті элементтердің көбеюіне байланысты валюта, алтын, өндірістік заттарды алып-сатарлыққа қарсы шара қолдану”, № 14 циркулярда “ауылдағы дәрігерлердің жеке тұлғалардан пара алғандарына қатысты” РСФСР ҚК 114-бабымен сотталатындығы”, № 25 циркулярда “самагон қайнатушылардың жауапқа тартылатындығы” жазылады (ҚРОММ, 97: 9-12). Осы жылы “бандитизм, бұзақылыққа байланысты істерді қайта қарап, қатаң жаза қолдану” және “кеңсе волокитасына, бюрократизмге қарсы күресу” күшейді.

Жоғарыда аталған бұйрықтар негізінде саяси қуғын-сүргін жүйесі қоғам өмірінің барлық саласына ене бастады. Сөйтіп, асыра сілтеуге кеңінен жол ашылады. Кеңес өкіметі қуғын-сүргінді қазақ қоғамының әлеуметтік-экономикалық даму ерекшеліктеріне сәйкес әзірлеген. 1926 жылы 6 шілдеде “Рулық күрестің жетекшілерін жауапқа тарту” да ұмыт қалмай, осыған қатысты РСФСР Қылмыстық Кодекске 236-бапты енгізу күн тәртібіне қойылады (ҚРОММ, 118: 7-4). Сөйтіп, “Рулық күреске қарсы шаралардың” заңдық негізі жасалады.

Ф.И. Голощекин Қазақстанда жоғарыдан белгіленген әлеуметтік-экономикалық шараларды жүргізіп, оның аяғы жаппай репрессияға ұласты. 17 желтоқсандағы қазақ өлкелік БК(б)П Комитеті бюросы мәжілісінің № 5 хаттамасында «...Астық дайындау науқанында зиянкестік жасағандарды жауапқа тартып, осыған қатысты қылмыстық істерді қысқа мерзімде қарау қажет» екендігі ескертіледі (ҚРОММ, 173: 4).

Орталық Комитет сот-тергеу орындарына науқан барысындағы «астықты жасыру секілді тәртіп бұзушылықтарды» қылмыстық іс ретінде қарауды міндеттеген (ҚРОММ, 173: 8). Науқан барысында жүргізілген жазалау шараларына ер адамдармен бірге әйелдер де ілігеді. 1926 жылы РСФСР ЮХК еңбекші халықты қоғамдық айыптау ісіне тартып репрессия шараларын жүргізуді бұйырған (ҚРОММ, 69: 40). () ПП ОГПУ-дің оперативті мәліметтерінде “банда”, “ұры”, “қарақшы” деген айыптаулар өте жиі

кездеседі. Кеңес өкіметіне қарсы болғандарға жоғарыдағы айыптар жалпылама тағылған.

Қарқынды әрі көлемді жүргізілген кеңестік үгіт-насихат жұмыстарына қарамастан Кеңес өкіметіне деген қарсылық жылдан-жылға артқан. Мысалы, 1923-1924 жылдары – 37, 1924-1925 жылдары – 145, 1925-1926 жылдары – 198 қарсылық болған (ҚРОММ, 40: 15). Қарсы қозғалыстардың өрлеуі қаулы, қарарлардың заңсыздығынан, яғни шынайы өмірмен байланыспауынан болса керек. Осы жылдардың өзінде Прокуратура органына азаматтар тарапынан жазылған арыздар саны артып, 1923-1924 жылдары 215, 1924-1925 жылдары 1289, ал 1925-1926 жылдары 7219 арыз түскен (ҚРОММ, 69: 18). Біз осы жағдайдан заңсыздықтың жылдан-жылға күшейгендігін байқаймыз. Арыздарды прокуратура бөлімі қарап, жауап қайтаратын болған. Мәселен, 7218 арыздың 6152-сі қаралған (ҚРОММ, 69: 21). Демек, 1926 жылы прокуратура органының қуғын-сүргін жүйесіне бейімделмегендігін көруге болады. Алайда, прокуратура бөлімінің есебіне мән бергенде губерниялық және халық соттарының қызметінен жазалау саясатының күшейгендігі байқалады. Сонымен қатар, ату жазасына кесілгендер саны да жылдан-жылға өсе түскен.

1925-1926 жылдары азаматтарды сыртынан соттау ісі де өте жиі кездескен.

1928 жылы Қазақстан халық соттары тарапынан ұйымдастырылған 738 көрсеткіш сот процестерінің шамамен 50 проценті әйелдерге қатысты қозғалған тұрмыстық қылмыс болды (Ақтөбе ОММ, 622:193). Осылайша «Патриархальды қалдықтарға» қарсы күрес жылдан-жылға күшейе түскен. Мәселен, 1928-жылы 1-ақпанда Қазақ өлкелік комитеті бюросында «Қалың мал және көп әйел алушылықпен күрес туралы» қарардың орындалуын тексерудің қортындысы қаралады (ҚР ПА, 8:5). Әйелдерді социалистік құрылысқа тарту және рулық қалдықтармен күресу шараларының ауқымы кеңейе түскен. Осы мақсатпен “Қалың мал мен көп әйел алушылық жойылсын” деп аталынатын қоғам құрылады (Ақтөбе ОММ, 371: 3). Әрбір губерниялар “қалың мал мен көп әйел алушылыққа қарсы күрес” туралы баяндамаларды жиі жасап, орталық комитетке арнайы есеп беріп отырған. 1928 жылғы 10 желтоқсандағы қазақ өлкелік БК(б)П комитетінің отырысында «әйелдерді кері кетірудің барлық түрлеріне қарсы белсенді күресу» қажеттілігі қатаң бұйырылады. Мәселен, «...Убийство и насилие в данных случаях должно рассматриваться, как контрреволюционное преступление со стороны байства, кулачества и духовенства на одном из участков классовой борьбы на участке ракрепощения женщин...» – деген жолдардан жалпылама айып тағу үрдісінің бастамасын көруге болады (Ақтөбе ОММ, 371: 15).

ОГПУ-ң ел арасынан жинаған мәліметтерінде «кеңестерге қарсы» пікірлер айтқан адамдар өте жиі кездеседі. Әйелдерді, әсіресе қазақ қыздарын партияға тарту ісі де репрессиялық шараларға жол ашты. Қазақтар көп шоғырланған аудандарда әйелдердің партия қатарына кіруі өте төмен дәрежеде болғандықтан «қазақы аудандар артта қалған» деген көзқарас қалыптасады (Ақтөбе ОММ, 506: 41). Әйелдердің партия қатарында аз болуы «коммунист әйелдердің дұрыс жұмыс жасамауынан» деп көрсетіліп, партия комитеті арқылы “жұмыс жасамайтындарды тәртіптеу” қажеттілігі де бұйырылады (Ақтөбе ОММ, 368: 2).

Саяси-экономикалық науқандарға әйелдерді, қазақ әйелдерін белсенді қатыстыру мақсаты да репрессиялық шараларға ұласты.

Өндіріс орындарын қарқынды қамтыған репрессиялық шараларға әйелдер де жаппай ілікті. Қалалық жерлерде әйелдері өндіріске тарту саясаты жүргізілсе, ал

ауылда ауыл шарушылығын ұжымдастыру шараларына әйелдерді белсенді түрде қатыстыру ісі қолға алынды.

Партия жиналыстарының хаттамаларында «халық жауларын мұқият іздестіру, троцкиишілдермен күресу туралы» жиі-жиі айтылып, әйелдер де осы жұмысқа тартылады. Өндірістегі алдыңғы қатарда жұмыс жасаушы әйелдерге, «зиянкестер мен бүлдіргіштерді» тиісті орындарға хабарлап, троцкиишілдерге қарсы күресу міндеттеледі.

Сонымен, Кеңес өкіметі құрылған күннен бастап қазақ әйелдерін социалистік құрылысқа тарту ісін белсенді бастап, «тең құқық беру» саясатын қуғын-сүргін шараларымен ұластырды. Осылайша, қазақ әйелін кеңестік құрылысқа тарту саясаты қазақ қоғамының дәстүрлі дамуын күйретуге бағытталды. Осы мақсатпен «қазақ әйелі революцияға дейін күң болған» деген идеология даярланды. Тек қана саяси мақсаттан туындаған шаралар жүзеге асырылып, ОГПУ мен қатар қызыл отаулар да әйелдер арасындағы «саяси көңіл-күйді» үнемі бақылап, жоғарыға мәлімдеп отырды.

Қалалық жерлерде қазақ әйелдерін өндіріске ал, ауыл, селоларда ауыл шаруашылығын ұжымдастыру шараларына тарту саясаты жүргізілді. Әйелдерді кеңестік құрылысқа тарту науқанында орын алған кемшіліктерді «реттеуде» саяси қуғын-сүргін шаралары бас көтереді. Тіпті, әйелдерді социалистік құрылысқа тарту ісі барысындағы қиыншылықтар төменгі партия ұйымдарының қолдау көрсетпей, кедергі жасауынан деп те бағаланады. «Жөнсіз іс-әрекеттерді реттеу» мәселесі партия комитетіне тапсырылғанымен, оларды түзеу ісіне келгенде партия комитеті сот-тергеу орындарына жүгінген. Нәтижесінде саяси қуғын-сүргіннің өзіндік жүйесі қалыптасты.

Партия қатарына шығарылған, сайлау құқығынан айырылған әйелдер де толық ақталуы тиіс.

Сот-тергеу органдарының жазалаушы қызметі саяси-шаруашылық науқандар барысында қарқынды деңгейде болған. Астық, ет дайындау, бай-кулакты тап ретінде жою, социалистік меншікті қорғау науқандары кезінде жоспарды орындай алмаған халыққа қарсы қолданылған күштеу, зорлық-зомбылық шаралары өте көлемді. ЮХК сот-тергеу органдарының астық дайындау науқаны барысындағы «жұмыстары» туралы мәліметті екі апта сайын жинап отырған. Науқандар тұсында азаматтар үстінен қозғалған қылмыстық істердің бірсыпырасының заңсыздығы туралы сол жылдардың өзінде-ақ айтылғандығын мұрағат құжаттары дәлелдейді. Мәселен, «...1928 жылы сотталған шаруалар өз өнімдерін сатпаған және алыпсатарлықпен айналыспаған. Олардың көпшілігінде астықты сату үшін ауылдық кеңестен алынған рұқсат қағаз болған. Астықты мұқтаждықтары бойынша сатқан. Бірақ олардың үстінен заңсыз негізде қылмыстық іс қозғалған» – деген мәліметтер сол кезеңнің ақиқатын көрсетеді. Тіпті, сол жылдары жоспарды орындамағандарды да, орындата алмағандарды да тұтқындау жоғарыдан қатаң бұйырылған (ҚРОММ, 261: 25). Сондай-ақ РСФСР ҚК-нің баптары бұрмаланып қолданылғандықтан «қылмыскерлер» саны күрт өскен. Мысалы, ҚК 61-3 бабы науқан жоспарын орындамау мақсатында алдын-ала келісіліп, ұйымдасқан топты жазалауға бағытталғанымен, жалғыз адамды соттауға да қолданылған. Тіпті, айыпқа тартылған тұлғаны «қылмыскер» атандыру үшін бірін-бірі танымайтын, әр ауылдан шыққан айыпкерлерді топтап, байланысы жоқ бірнеше істер біріктірілген. Ал, астық тапсырмағандардың мүлкін тәркілеу кезінде мал-мүлкінен айырылғысы келмей, кеңес өкіметіне қарсы сөз айтқандардың іс-әрекеті «террористік акт» ретінде бағаланып, ҚК-тің 58-8 бабымен ату жазасына кесілген. Тіпті, ауылдарында бай-кулак қалмағандығын айтқан ауылдық кеңес төрағалары да, осы

баппен атылып кете барған. «Науқан жоспарын орындауға шамамыз келмейді» деген сөзді айтқандарды «кеңестерге қарсы үгіт-насихаты» үшін ҚК-нің 58-10 бабымен соттау үрдіс алған. Науқандар барысында өткізілген жиналыстарда білім деңгейінің төмен дәрежесі салдарынан сөз сөйлей алмаған кеңес қызметкерлері ҚК-тің 111 бабымен жазаланған (ҚРОММ, 389: 31-36).

Жергілікті жерлердегі қазақ зиялыларының қуғын-сүргінге ұшырауы жете зерттелінген жоқ. Жергілікті жерлердегі қудалау саясаты, сол кезеңдегі Қазақстанның әкімшілік-территориялық бөлінісіне байланысты әрбір облыстың өзіне тән ерекшелігіне, әсіресе зиялы қауымның шоғырлану деңгейіне сәйкес жүргізілді. Мұрағаттағы партиялық үштік жиналысының хаттамаларынан жергілікті жерлердегі қызметкерлердің қуғынға ұшырау деңгейін көруге болады.

Өндіріс орындары мен темір жол бекеттері бойында қуғын-сүргін шараларының кең көлемде жүргізілуі салдарынан айыпталғандар саны өте жоғары көрсеткіштерге жеткен. Аталмыш жағдайға байланысты мұрағат құжаттарынан сол жылдардағы заңсыздық анық көрінеді.

1925-1938 жылдардағы қуғын-сүргін саясатына темір жол бойы, заводтар мен өнеркәсіп орындарының, көлік (транспорт) саласының қызметкерлері мен арнайы аударылғандар (спецпереселендер) көп ұшырады.

НКВД, ОГПУ орындары халық арасындағы әсіресе, темір жол бойындағы саяси жағдай туралы арнайы мәлімдемелерді жүйелі түрде жинап отырған. «Үкімет халықтың жағдайын ойлаған болып саясат жүргізуде. Ал, шын мәнісінде нан бағасын өсіруде. Жұмыс жасағандарға беретін еңбек ақының өзі өмір сүруге жетпейді...» (Ақтөбе ОММ, 14: 68-69). Осы секілді реніш пен наразыға толы әңгімелер ел арасында көп болған. Оны ОГПУ, НКВД мәліметтері дәлелдейді.

1934-жылдан бастап ЮХК органдарының бірі «бас бостандығынан айрылғандарды қадағалайтын» бақылау комиссиясы өз қызметін тоқтатады (Правоохранительные органы, 1990: 224). Сол жылы 1 тамыздағы ОАК қаулысында «төлқұжатсыз азаматтарды 2 жыл мерзіммен бас бостандығынан айыру» мәселесі айтылып нәтижесінде сотталғандардың саны арта түскен (Ақтөбе ОММ, 41: 14).

Партия құжаттарын тексеру қорытындысы 1936 жылы 26-30 қаңтар аралығында өткізілген. Комитет пленумында талқыланып, партия қатарынан 21,5 % адамның шығарылғандығы анықталады (Коммунистическая партия Казахстана в резолюциях, 1981: 281). Жазғы және күзгі егін науқаны партия ұйымдарының басшылары үшін аса қауіпті болды. Себебі, жоғарыдан белгіленген жоспарды орындамағандар саяси қуғын-сүргінге ұшырайтын еді.

1936 жылы 24 маусымдағы Орталық Комитеттің жабық хатында (2933-хаттама) «Партия құжаттарын тексеру мен ауыстыру кезінде жіберілген қателіктер», сонымен қатар қызметін асыра пайдаланғандарды жауапқа тарту айтылады (Ақтөбе ОММ, 208: 2). Нәтижесінде партия жетекшілері мен кеңестік қызметкерлер жаппай жұмыстан шығарылып, 1936-1938 жылдар аралығында республикалық, облыстық және аудандық деңгейдегі партия хатшылары мен кеңес төрағалары жаппай қамауға алынады.

Сотталып, жер аударылғандарды да «үсті-үстіне» айыптау жоғарыдан бұйырылған. Алашорданың белсенді жетекшілерінен бастап, оның жергілікті жерлердегі мүшелерін, тіпті олардың тума-туысқандарын қамтыған қуғын-сүргін саясаты 1937-1938 жылдары өршіп кетті. Мысалы, Қарабұтақ ауданының тұрғындары Жанұзақ, Бүркітәлі Сисекеновке "Ұ. Құлымбетовтың агенті, алашордашылар" деген

айып тағылады. Себебі Сисекенов Буркітәлінің әйелі Балқия Ұ. Құлымбетовтың апасы еді (Ақтөбе ОММ, 52: 17). Осындай мысалдарды көптеп келтіруге болады.

1938 жылы 31-қаңтарда Орталық Комитет ПХК-на «...поляктардан, латыштардан, эстондардан, финдерден, қытайлардан...шетелдік және кеңес азаматтарынан тұратын шпиондық-диверсиялық, контингенттерді талқандау жөнінде операция жүргізуге рұқсат» береді. Операция уақыты 1938 жылдың 15 сәуіріне дейін көрсетіліп, сондай-ақ тұтқынға алынғандардың қай елдің азаматы болса да істерін соттан тыс тәртіппен қарау ескертілген. Сөйтіп, КСРО аумағында әртүрлі себептермен өмір сүрген шетелдік азаматтар да сталиндік қуғын-сүргіннің құрбандығына ұшырады.

Сталиндік қуғын-сүргін саясаты қоғамның барлық саласын, әртүрлі әлеуметтік жіктерді, топтарды, тіпті балаларды да қамтыды. Жаппай жазалаудың құрығына оқушылар мен студенттер де ілікті.

1937 жылы жоғару оқу орындары тексеріліп, профессор-оқытушылар құрамына қатты мән беріледі. Студент, оқытушы, кітапхана қызметкерлері де репрессиялық шараларға ілігеді.

Сот қызметкерлері және мұғалімдерге аттестация жүргізу кезінде 1937 жылы репрессияға ұшырағандар саны күрт артады. Аттестация кезіндегі сотталғандар саны мен тізімі мұрағатта сақталғанымен, оның ішінде әйелдер нақтылы көрсетілмеген. Тек қана партия мәжілістерінің хаттамаларынан ғана әйелдерді табуға болады.

1937 жылы 28 желтоқсанда КП(б)К ОК бюросы “жауапқа тартылғандардың балалары мен туыстарын оқудан шығару туралы шешім қабылдайды. Осы шешім сан мыңдаған жасөспірімдердің тағдырына өшпестей таңба қалдырды. Қаулының орындалу барысын сот-тергеу орындары қатаң қадағалап отырған. Нәтижесінде, балаға тән көңілмен айтылған жеке пікірлер мен болмашы іс-әрекеттер партияға, кеңестерге қарсылық ретінде бағаланады. Алматы облыстық УНКВД бастығы, капитан Шабанбековтың «Қала мектептері мен техникумдарындағы саяси тәрбие және қоғамдық жұмыстардың кемшіліктері» туралы баяндамасында, оқушылардың «Кеңестерге қарсы іс-әрекеттері» баяндалған. Дәлел келтірсек:

«№ 37 мектептің 10 класс оқушысы Горбань ...Ату шараларының ақыры қашан болады? – деген.

№ 35 мектептің оқушысы Бутенко КСРО Американы ешқашан қуып жете алмайды – деген.

№ 16 мектептің оқушысы Деревячина ...Сталин жолдастың портретін жыртып тастап, оның келесі жағына Пушкиннің әйелінің суретін салған...

№ 37 мектептің 9 класс оқушысы Комаров Геннадий өзінің “Бір адамның өмірінен” деген шығарма жұмысында, «...Менің көз алдымда кулактарды жою процесі өтіп жатыр. Оған менің көзқарасым мынадай: адам өмір сүргенде жақсылыққа қарай ұмтылады, жақсы өмір сүру үшін күреседі. Адам өмірінің мәні де осы. Алайда, адамды кедейлендіріп, оны тіпті мыңдаған шақырым алыс, ешкімді танымайтын жерлерге жер аударады. Ол жерде адам жалғыздықты, әділетсіздікті сезінеді. Тіпті, жер аударып қана қоймай, өмірі жасап көрмеген, ағаш кесу секілді ауыр жұмыстарды жасатқызады», – деп жазған (Политические репрессии в Казахстане, 1998: 41). Осылайша ауыздан шыққан сөзді аңду үрдісінің нәтижесінде өмірге деген көзқарасын сәбилік көңілмен тура айтқан жасөспірімдер де «кеңестерге қарсы пиғылы» үшін сотталады.

Зерттеу нәтижелері. Жазықсыз жазаланған әйелдер саны әлі күнге дейін әр түрлі мөлшермен айтылады. Мұрағат құжаттарында саяси қуғын-сүргінге ұшыраған әйелдердің аты-жөні, тегі, үкімі, туған жылы және өзге де қажетті дерек көздерінің

кейде жазылмай қалғандығын да ескеру шарт. Тұтқындардың қылмыстық іс-қағаздары дұрыс толтырылмаған. Осы мәселе 1931 жылы айтылғанымен, еш нәтиже шықпаған. Сонымен қатар грамматикалық қателер де өте көп (Астана ҚММ, 5763: 4). Түрмедегі айыпқа тартылғандар санын дәл есептеу туралы 1933-1934 жылдары қайта-қайта айтылғанымен еш нәтиже шықпаған. Оны мұрағат құжаттары дәлелдейді. Тұтқындау орындары сотталғандар тізімін бергенде жүйесіздікке орын алдырған. Мәселен, бір айдағы тізімде әйелдер болғанымен, екінші айдағы тізімде жазылмай қалады. Қарандашпен жазылған парақтар сарғайып кеткендіктен, кейбір адамдардың аты-жөні көрінбейді де. Жазықсыз сотталғандар есімдері ескірген қағаз бетінен өшіп қалу қаупі бар.

Кейбір қылмысқа тартылған әйелдердің жеке істерінде зерттеу ісіне қажетті деректер кездеспейді. Мәселен, Ақмола түрмесіндегі сотталған әйелдердің қылмыстық істерінің басым көпшілігі 1-ғана парақтан тұрады. Сол бір парақтың өзінде де толық мәлімет жазылмаған. Дәлел келтірер болсақ, № 1092 іс: Байғанатова Татий 1932 жылы ҚК-ң 166-72 баптарымен сотталған. Жасы 45-те. Партияда жоқ. Кедей. Колхозда жұмыс жасайды. Байғанатов Мақсұтпен бірге ат ұрлаған. Ол кісінің ары қарайғы тағдыры беймәлім. Себебі, басқа мәлімет жоқ. Қылмыстық істердің кейбірінде жазаға тартылған әйелдердің бармақтарының ізі басылып, түр сипатына (шашының түсі, бойының ұзындығы және т.б.) қысқаша анықтама берілген (Астана ҚММ, 1092: 1).

Республика бойынша округтік және халық соттарының статистикалық мәліметтеріндегі сотталған ер-азаматтар арасынан әйелдерді бөліп көрсету 1929 жылға дейін жөнді қолға алынбаған. Ал, 1929 жылдан кейін де қылмыстық жауапкершілікке тартылған әйелдер ісін толтыруда жүйесіздік орын алғандығын да айта кету қажет. Мәселен, 1929 жылдың I жартысында округтік соттармен 176 әйел, ал халық соттары бойынша 803 әйел сотталған. Жалпы Қазақстан бойынша 12335 адам айыпталса, оның 979-ы әйел болған. Аталған мәліметтерді сол кездегі округтерге бөліп қарастырғанда, мысалы Ақмоладан 2, Павлодардан 9, Сырдариядан 2, Ақтөбеден 8, Семейден 7 әйел жазаға тартылғанын көреміз. Ал қалған өңірлерден мәліметтер түспеген (ҚРОММ, 44:17).

Ал округтік және халық соттарының статистикалық мәліметтерінде 1932 жылғы 7 тамыздағы заң бойынша сотталғандар арасынан әйелдер бөлініп те көрсетілмеген. Статистикалық мәліметтерде тек қана әлеуметтік құрамы, қызметі, үкімге ғана мән берілген (Ақтөбе ОММ, 42: 38). Мысалы, 1932 жылғы 7 тамыздағы заң бойынша республика соттарындағы қылмыстық істер туралы статистикалық мәліметтер деп аталатын істе 1931 жылы республика бойынша 45753, 1932 жылы 23515, ал 1933 жылдың I жартысында 10322 адамның сотталғаны жазылған. Олардың ішінен әйелдердің бөлініп көрсетілмегендігін де ескеру шарт (ҚРОММ, 451:18).

ЮХК-ты ПП ОГПУ органдарымен сотталғандар тізімін жиі-жиі алып, оларды қатаң бақылаған. Мысалы, 1931 жылғы 24 тамыздағы жазылған тізімдегі 274 адамның ішінен Мамонова Матрена (5327-іс), Романнюк Ольга (4389-іс), Станевская Елена (4491-іс), Бравкова Нина (4949-іс) деген азаматшалар ғана кездесті (ҚРОММ, 263: 306).

1925 жылы да сот тергеу орындары тарапынан заңсыздықтар қатары көп жіберілген. Тіпті, үстінен қылмыстық іс қозғалғанын да білмей, сотталған және дәлелдің жеткіліксіздігінен іс тоқтатылса да жұмысқа орналаса алмаған әйелдер көп болған. Мәселен Қарақалпақ автономды облысының, Төрткүл қаласы тұрғыны А.П. Белова облыстық прокуратурада хатшы қызметін атқарып жүргенде, ҚК-ң 67-73 баптарының 1-бөлімінен айыпталады. Дәлелдің жеткіліксіздігінен қылмыстық іс

тоқталғанымен, оны ешқандай мекеме жұмысқа алмаған. Осыған байланысты А.П. Белова 1925 жылы 6 қыркүйекте менің құжаттарымды тезірек жіберулеріңізді өтінемін. Себебі, мен бір жапырақ нанды табу үшін қандай да болсын, кез келген мекемеге жұмысқа орналасуым керек... - деп ЮХК-на шағымданады. Алайда, тиісті орындардан ешқандай жауап ала-алмағандықтан, 1926 жылы 24 қарашада тағы да арыз жазады. Нәтижесінде, 1927 жылы қыркүйек айында ғана «құжаттарын алуға рұқсат» деген жауап алады (ҚРОММ, 208: 115).

ЮХК құжаттары арасындағы «Азаматтардың өтініштері мен арыздары» деп аталатын істерді қарағанда, қылмыстық жауапкершілікке тартылған тұлғалардың КСРО Прокуратурына, тіпті Мәскеуге жазған шағым хаттары жиі кездеседі. Онда өздерінің ОГПУ тарапынан көп қудалау көргендіктерін жазады. Осы тұста жауапқа тартылғандарға ПХК тарапынан көрсетілген қорлықтар туралы прокурорлардың тиісті орындарға хабарлағандығын да айтуымыз қажет. Алайда, әділдік іздегендер көп кешікпей жаппай тұтқынға алынады (ҚРОММ, 64: 118).

РСФСР Жоғарғы Сотының қазақ бөлімінде 1925-1938 жылдардағы құжаттарда да жазықсыз сотталған әйелдер мардымсыз деңгейде кездеседі. Мысалы 1925 жылғы қылмыстық-соттық және шағымдау істерінде әйелдер кездеспейді (ҚРОММ, 3: 10). Ал 1926 жылғы есепте ғана 6 әйелдің аты-жөні ғана жазылған. 79-іс Рыболова А., 103-іс Тюрина З., 138-іс Чернова М., 139-іс Неткачева, 140-іс Попова, 143-іс Васильева А. (ҚРОММ, 4: 5). Ал 1927 жылдық қылмыстық істерде 7 әйелдің аты-жөні ғана кездессе, 1929-30 жылдардағы сотталғандар ішінде 3 әйелдің аты-жөні келтірілген (ҚРОММ, 6: 12). Ақмола облыстық халық сотымен 1929-30 жылдары сотталғандар арасында 150 әйел болса, оның 29-і спиртті ішімдіктерді сақтағаны үшін, 3-уі Кеңес өкіметіне қарсылығы үшін, 6-уы жаппай тәртіпсіздікке салынғаны үшін, ал 22-сі «Кеңес өкіметі туралы әңгіме айтқаны» үшін айыпталған. Ал қалғандарының қылмысы көрсетілмейді (ҚРОММ, 334: 3).

Ал, Қостанай еңбекпен түзету үйінде 1931 жылы 24 шілдеде 715 тұтқын болса, оның 24-і әйел болған (ҚРОММ, 263: 322). Осы жылдары «контрреволюциялық іс-әрекеті» үшін айыпталғандар саны күрт артқан. 1933 жылғы Жоғарғы Соттың қазақ бөлімінің құжаттарында Л. Ладушкина және М. Нурманова деген әйелдер ғана жазылған. Олар 1932 жылғы 7 тамыздағы заң бойынша сотталған (ҚРОММ, 11: 2). Ал 1935-37 жылдардағы қылмыстық жауапкершілікке тартылғандар арасында, тек қана ҚК-ң 109 бабымен сотталған Жақсыбаева Қайыныш (№ 9 іс), РСФСР ҚК-ң 59-3 бабымен сотталған Асылбекова және Джалбаева (№ 75 іс), 1932 жылғы 7 тамыздағы заң бойынша айыпталған Сартбаева Куляш (№ 462 іс) және О.И. Костомарова (№ 513 іс) деген есімдер ғана жазылған (ҚРОММ, 13: 1). Алайда, ескертетін бір жайт, жоғарыда айтылған әйелдердің жеке істері 1956 жылғы 26 шілдедегі жасалған актімен жойылған.

Ақтөбе облысы бойынша УМВД лагерлік бөлімінде (1549-қор) 126 айыпталған әйелдердің аты-жөндері жазылғанмен, олардың жеке істері 1973 жылғы 12 желтоқсандағы № 6 бұйрық негізінде жойылған. Жасалған актіде «ғылыми-тарихи құндылығы жоқ» деген (Ақтөбе ОММ, 22: 179). анықтама берілген. Қуғын-сүргінге ұшырағандардың тарихтағы тағдыры осылайша шешілген. Басқа да құжаттар қатарына тоқталсақ:

ҚазАКСР ПХК колониялары мен еңбекпен түзету лагерьлер басқармасының 1930-1934 жылдар аралығындағы құжаттарында 1002 адамның аты-жөні жазылса, ал оның 92-сі ғана әйелдер. Осы 92-әйелдің 53-і 1934 жылы, ал 28-і 1933 жылы сотталған (ҚРОММ, 1: 10). Ал олардың басым көпшілігі «социалистік меншікке қол сұққаны»

немесе «революциялық заңдылықты бұзғаны» үшін айыпқа тартылғандар. Келтірілген деректер 1933-1934 жылдардан бастап қуғын-сүргін саясатының қарқынды деңгейде жүргізілгендігін дәлелдейді. Мәселен, 1934 жылы 8 маусымдағы «О дополнении положения о преступлениях государственных (контрреволюционных и особо опасных против порядка и управления) статьями об измене Родине» деген заң бойынша, айыпқа тартылған тұлғаның отбасы мүшелері даярланып жатқан қылмысты жеткізбегені үшін 5 жылдан 10 жылға дейінгі мерзіммен мүлкі тәркіленіп, сотталатын еді. Тіпті, бұл заңда, егерде отбасы мүшелері даярланып жатқан қылмысты білмесе де, бәрібір сайлау құқығынан айрылып, Сібірдің алыс аудандарына 5 жыл мерзіммен жер аударылу жазасына кесілді (Сборник, 1993: 223).

Ал енді 1933-1936 жылдары республика облсоттары бойынша сотталғандарға назар аударар болсақ (ҚРОММ, 491: 16) 1933-1936 жылдар аралығында республика облыстық соттары бойынша сотталғандардың қорытынды есебін шығарғанда, 1933 жылы 21805 адам (әйелдер көрсетілмеген), 1934 жылы 17257 адам (әйелдер көрсетілмеген), 1935 жылы-16233, оның 612-сі әйел, 1936 жылы 20426 айыпталушының 1007-сі әйел екендігі анықталады.

Келтірілген мәліметке қарай отырып және де өзге де ЮХК құжаттарын зерттегенде 1930-1934 жылдарда сотталған немесе қылмыстық іске тартылған әйелдер туралы мәліметтердің жазылмағандығына куә боламыз.

Ал енді республика халық соттарымен айыпталған әйелдердің санын анықтасақ: 1935 жылы 611 әйел, оның 2-уі 1932 жылғы 7 тамыздағы заң бойынша, ал 86-сы ҚК 59-3, 54-і 59-7 баптарымен (Басқару тәртібіне қарсы Одақ үшін аса қауіпті қылмыстар) сотталса, қалғандары туралы жөнді мәлімет жазылмаған (ҚРОММ, 561:3). 1936 жылы басқару тәртібіне қарсы 6205 адам айыптаса, оның 237-сі әйел, ал қызмет бабында қылмыс жасаған 5596 адамның 2223-і әйел, мүліктік қылмыс жасаған 5202 адамның 215-і әйел, рулық тұрмыс қалдықтарына байланысты қылмыс жасаған 468 адамның 16-сы әйел болған. Сонымен, осы жылы 20261 адам сотталса, оның 981 әйел болған. Ал 258 әйел мүліктік қылмыс жасап сотталады. Сонда барлығы 1249 әйел үстінен қылмыстық іс қозғалған (ҚРОММ, 561: 5-12). Республика бойынша халық және облыстық соттардың есебін біріктіргенде 1935 жылы 1223 әйел, ал 1936 жылы 2256 әйелдің сотталғандығы анықталды. Сонда 1935 жылға қарағанда 1936 жылы айыпқа тартылған әйелдер саны екі есе артқан. Алайда, ескеретін бір жайт, сол жылдардағы мәліметтерде әйелдердің әлеуметтік құрамы, жасы, жазалану деңгейі (үкім) ешқандай да көрсетілмей тек қана жалпы сотталғандар саны бойынша жоғарыдағыдай талдау жасалған. Сол жылдары «қылмыскер әйелдер» саны күрт өскен, сондай-ақ, басқару тәртібіне қарсы қылмыс жасаған әйелдердің саны жылдан-жылға арта түскен (ҚРОММ, 561: 30). Оның себебі сол кезеңдегі партия нұсқауымен жүргізілген экономикалық науқандардың салдарынан болса керек. Тағы бір баса назар аударатын нәрселердің бірі рулық тұрмыс қалдықтарына байланысты қылмыс жасаған әйелдердің де болуы.

Қорытынды. 1927 жылғы 25 наурызда өткізілген өлкелік Комитеттің 68-хаттамасында «Қазақстандағы революциялық заңдылық туралы» мәселе көтеріліп, қазақ аулындағы байларды құрту өкіметтің басты жұмысы екендігі, сондай-ақ қызмет бабындағы қылмыс және мал ұрлаушылыққа қарсы күресуі шараларын күшейту тапсырылды. Осы мәселеге байланысты сот-тергеу орындарының қызметін көтеру және оған қазақ қыздарын тарту қолға алынды. (ҚР ПМ, 1040А: 42).

«Революциялық заңдылықты қорғау» шаралары қуғын-сүргін саясатымен ұштасты. Мысалы, Ақмола түрмесіндегі сотталған 93-әйелдің (оның 14-і қазақ) істерін қарағанда, РСФСР ҚК-ң 162 және 58-баптарымен сотталғандардың көптігі бірден байқалады. РСФСР Қылмыстық кодексінің 162-178 баптары мүлдіктік қылмысқа, ал 58 баптары контрреволюциялық қылмысқа арналған болатын. Сотталғандардың жасы әртүрлі және жеке істері де жүйесіздікпен толтырылған. Мысалы Варишкешкина Агрошиния деген әйелдің ісінде (№ 1214 іс) 75 жаста. 1932 жылы 26 тамызда сотталған. Нан ұрлағаны үшін 10 жылға айдалған деп қана жазылған.

Сонымен қатар сотталған әйелдердің әлеуметтік жағдайы да қатаң ескерілген. Мәселен, орташа және ауқатты, бай тегінен шыққандардың арыздары қанағаттандырылмаған. Сонымен қатар өзге аймақтардан арнайы жер аударылған әйелдер де қудалауға көп ұшыраған.

79 жасында РСФСР ҚК-ң 58-бабымен ОГПУ шешімімен сотталған Кубжасарова Райса № 523-ші, үш парақтан тұратын қылмыстық ісінде адам айтарлықтай қылмыс жазылмаған. Ол кісінің ауылшаруашылығымен айналысқандығы және 1931 жылы 20 қарашада сотталғандығы айтылған. Сонымен қатар кәнігі қылмыскерше саусақтарының таңбасы алынған (Астана ҚММ, 523:7).

Істің ақ-қарасына қарамай, жалпылама айыптау жоғарыдан бұйырылғандықтан адамның аузы бармайтын заңсыздықтар, жалған «топшылаулар», сырттай «болжамдар» дәлел ретінде қылмыстық іске тіркеле берген. Тіпті, халық медицинасын пайдалану арқылы адам емдеу ісімен айналысқандар да айыпталады. Орынбор қорғаушылар комиссиясының мүшесі А.В. Лазов 1928 жылы РСФСР Жоғарғы Соты жанындағы прокурорға жазған мәліметтерінде Е.В. Розанова деген азаматшаның сотсыз, тергеусіз, заңсыз емдеумен айналысқаны үшін сырттай сотталып кеткендігін мәлімдеген. Е.В. Розанова өзіне қарсы қылмыстық істің қозғалғанын да білмеген (ҚРОММ, 173: 70).

1935 жылдың 29 сәуірдегі ГУИТУ-дың 672761 нөмерлі нұсқауында «Жасы толмай қылмыстық жауапкершілікке тартылғандарды ересектерден бөлек ұстау тәртібі» бұйырылады. Сөйтіп, «халық жауының» 12 жастан жоғары балалары ерекше мәжіліс шешімімен "ЧСИР" ретінде 5-8 жыл мерзіммен ЕТЛ-ға айдалған.

Сонымен, кеңестік реформалар саяси қуғын-сүргінмен ұласып, жылдан-жылға күшейе түскен. Азаматтар үстінен заңсыз түрде қозғалған қылмыстық істер саны артқан.

Әдебиеттер мен деректер тізімі

1. Красная книга ВЧК. – М.: Политиздат, 1989. – Т.1. – 415 с.
2. Красная книга ВЧК. – М.: Политиздат, 1989. – Т.2. – 541 с.
3. Расправа. Прокурорские судьбы: [Сборник / Сост. Захаров П. М.]. – М.: Юрид. лит., 1990. – 319 с.
4. Советская деревня глазами ВЧК-ОГПУ-НКВД. 1918-1939. Документы и материалы. В 4-х т. / Т. 1. 1918-1922 гг. / Под ред. А. Береловича, В. Данилова. – М.: РОССПЭН, 2000. – 864 с.
5. Қазақ өлкелік ВКП(б) комитеті // ҚРПМ. 141-қ.; 1-т., 2828-іс. 50-п.
6. Материалы по выполнению постановления Правительства КССР за 1929 г. // ҚРПМ. 141-қ.; 1-т., 2829-іс. 15-п.
7. Штуссер А. Пережитки родового строя в Казахстане. – Новый Восток. – 1929. – Книга 26-27. – С. 162-181.

8. Уголовный кодекс РСФСР. С изменениями на 15 октября 1935 г. – М.: Огиз, 1935. – 189 с.
9. Циркуляры НКЮ за 1925-1926 гг. // ҚРОММ. 1380-қ.; 1-т., 97-іс., 150п.
10. Оперативные сводки ОГПУ за 1926 г. // ҚРОММ. 1380-қ.; 1-т., 118-іс. 7-4 п.
11. Материалы о проведении хлебозаготкампаний за 1925 г. // ҚРОММ. 1380-қ.; 1-т., 173-іс. 4-п.
12. Отчет отдела прокуратуры за 1923-1925 гг. // ҚРОММ. 1380-қ.; 1-т., 69-іс. 40-п.
13. Протоколы заседаний президиума парт. тройки за 1928-29 гг. // Ақтөбе ОММ. 9-қ.; 1-т., 622-іс. 193-п.
14. Протоколы заседаний за 1928 г. // ҚРПМ. 141-қ., 1-т., 8-іс. 5-п.
15. Протоколы совещаний крайженотдела за 1929г. // Ақтөбе ОММ.- 9-қ.; 1-т., 371-іс.- 3-п.
16. Докладные записки по работе среди женщин за 1937 г. // Ақтөбе ОММ. 13-қ.; 6-т., 506-іс. 16-17-п. 41п.
17. Материалы по работе среди женщин за 1929 г. // Ақтөбе ОММ. 9-қ.; 1-т., 368-іс.- 2п.
18. Жалобы и заявления граждан 1928-29 гг. // ҚРОММ.- 1380-қ.; 1-т., 261-іс. - 25-п.
19. Совершенно секретная переписка Прокурора Казотделения ВС РСФСР // ҚРОММ. 1380-қ.; 1-т., 389-іс. 31-36п.
20. Сводки ОГПУ за 1935 г. октябрь – ноябрь // Ақтөбе ОММ. 13-қ.; 4-т., 14-іс. 68-69 пп.
21. Правоохранительные органы в СССР. – М.: Политиздат, 1990. – С.224.
22. Приказы НКВД КазССР. 1934-1935 гг. // Ақтөбе ОММ. 13-қ.; 1-т., 41-іс. 14-п.
23. Коммунистическая партия Казахстана в резолюциях и решениях съездов, конференций и пленумов (1928-1937 гг.). – Алма-Ата: Казахстан, 1981. – Т.2. – С. 281.
24. Циркуляры сводные ведомости и акты за 1936 г. // Ақтөбе ОММ. 13-қ.; 5-т., 208-іс. 2-п.
25. Протоколы заседаний за 1938 г. // Ақтөбе ОММ. 13-қ.; 6-т., 52-іс. 17п.
26. Политические репрессии в Казахстане в 1937-1938 гг. Сборник документов / Отв. ред. Л.Д. Дегитаева. – Алматы: Қазақстан, 1998.-41б.
27. Книга приказов по ИТК. 1930-1931 гг. // Астана ҚММ. 65-қ.; 1-т., 5763-іс. 4п.
28. Байганатова Татии // Астана ҚММ. 65-қ.; 1-т., 1092-іс. 1-п.
29. Статические сводки об осужденных за 1932 г. // ҚРОММ.-1380-қ.; 2-т., 445-іс.- 17-п.
30. Сводки ОГПУ за 1937 г. // Ақтөбе ОММ. -13-қ.; 6-т., 42-іс.- 38-п.
31. Статические сводки об осужденных за 1933 г. // ҚРОММ. 1380-қ.; 2-т., 451-іс. 18-п.
32. Надзор за местами заключения КАССР // ҚРОММ. 1380-қ.; 1-т., 263-іс. 306п.
33. Жалобы отдельных граждан за 1926 г. // ҚРОММ. 1380-қ.; 1-т., 164-іс. 208. 115п.
34. Заявления и жалобы лиц за 1925 г. // ҚРОММ. 1380-қ.; 1-т., 64-іс. 118п.
35. Казахское отделение ВС РСФСР // ҚРОММ. 251-қ.; 3-т., 10-п.
36. Кассационные жалобы лиц за 1926 г. // ҚРОММ. 251-қ.; 4-т., 5-п.
37. Кассационные жалобы лиц за 1929-30 гг. // ҚРОММ. 251-қ.; 6т. 12-п.

38. Статические отчеты о деятельности НКЮ за 1929-1930 гг. // ҚРОММ. 1380-қ.; 2-т., 334-іс. 3-п.
39. Надзор за местами заключения КАССР // ҚРОММ. 1380-қ.; 1-т., 263-іс. 322п.
40. Кассационные жалобы лиц за 1933 г. // ҚРОММ. 251-қ.; 11-т., 2-п.
41. Кассационные жалобы лиц за 1935-1937 гг. // ҚРОММ. 251-қ.; 13-т., 1-п.
42. Ақтөбе облыстық УМВД лагерь бөлімі // Ақтөбе ОММ. 1549-қ.; 22-т., 179-п.
43. Управление ИТЛ и ИТК ОГПУ по Каз ССР // ҚРОММ. 1155-қ.; 1-т., 10-п.
44. Сборник законодательных и нормативных актов о репрессиях и реабилитации жертв политических репрессии. – М.: Республика, 1993. – 223 с.
45. Статические отчеты о деятельности облсудов за 1933-1936 гг. // ҚРОММ. 1380-қ.; 2-т., 491-іс. 16-п.
46. Статические отчеты казотделений ВС РСФСР за 1936 г. // ҚРОММ. 1380-қ.; 2-т., 561-іс. 3-п.
47. Сводки ОГПУ за 1927 г. // ҚРПМ. 141-қ.; 1-т., 1040А-іс. 42-п., 120п.
48. Кубжасарова Райса // Астана ҚММ. 65-қ.; 1-т., 523-іс. 7-п.
49. Материалы о проведении хлебозигота кампаний за 1925 г. // ҚРОММ. 1380-қ.; 1-т., 173-іс. 70п.

References

1. Krasnaya kniga VChK [Red Book All-Russian Emergency Commission]. – М.: Politizdat, 1989. – Т.1. – 415 s. [in Russian]
2. Krasnaya kniga VChK [Red Book All-Russian Emergency Commission]. – М.: Politizdat, 1989. – Т.2. – 541 s. [in Russian]
3. Rasprava. Prokurorskie sud'by: [The massacre. Prosecutorial destinies] [Sbornik / Sost. Zaharov P.M.]. – М.: Jurid. lit., 1990. – 319 s. [in Russian]
4. Sovetskaya derevnya glazami VChK-OGPU-NKVD. 1918-1939. [The Soviet village through the eyes of the REC-USPA-PSIA. 1918-1939] Dokumenty i materialy. V 4-h t. / T. 1. 1918-1922 gg. / Pod red. A. Berelovicha, V. Danilova. – М.: ROSSPEN, 2000. – 864 s. [in Russian]
5. Kazakh olkelik VKP(b) komiteti [Bolshevik committee of the Kazakh regional Communist Party] // KRPM. 141-k.; 1-t., 2828-is. 50-p. [in Kazakh]
6. Materialy po vypolneniu postanovleniya Pravitel'stva KSSR za 1929 g. [Materials on the implementation of the decree of the Government of the KSSR for 1929] // KRPM. 141-k.; 1-t., 2829-is. 15-p. [in Russian]
7. Shtusser A. Perezhitki rodovogo stroya v Kazahstane [Remnants of the tribal system in Kazakhstan]. – Novyi Vostok. – 1929. – Kniga 26-27. – S. 162-181. [in Russian]
8. Ugolovnyi kodeks RSFSR. S izmeneniyami na 15 oktyabrya 1935 g. [The Criminal Code of the RSFSR. As amended on October 15, 1935]– М.: Ogiz, 1935. – 189 s. [in Russian]
9. Cirkulyary NKU za 1925-1926 gg. [Circulars of the People's Commissariat of Justice for 1925-1926] // KROMM. 1380-k.; 1-t., 97-is., 150 p. [in Russian]
10. Operativnye svodki OGPU za 1926 g. [Operational summaries United State Political Administration for 1926] // KROMM. 1380-k.; 1-t., 118-is. 7-4 p. [in Russian]
11. Materialy o provedenii hlebozagotkampanii za 1925 g. [Materials on the grain procurement campaign for 1925] // KROMM. 1380-k.; 1-t., 173-is. 4-p. [in Russian]
12. Otchet otdela prokuratury za 1923-1925 gg. [Report of the Prosecutor's Office for 1923-1925] // KROMM. 1380-k.; 1-t., 69-is. 40-p. [in Russian]

13. Protokoly zasedanii prezidiuma part. troiki za 1928-29 gg. [Minutes of the meetings of the Presidium of the Party troika for 1928-29.] // Aktobe OMM. 9-k.; 1-t., 622-is. 193-p. [in Russian]
14. Protokoly zasedanii za 1928 g. [Minutes of meetings for 1928] // KRPM. 141-k., 1-t., 8-is. 5-p. [in Russian]
15. Protokoly soveshhanii kraizhenotdela za 1929g. [Minutes of meetings of the regional department for 1929] // Aktobe OMM.- 9-k.; 1-t., 371-is.- 3-p. [in Russian]
16. Dokladnye zapiski po rabote sredi zhenshhin za 1937 g. [Memos on women 's work for 1937] // Aktobe OMM. 13-k.; 6-t., 506-is. 16-17-p. 41p. [in Russian]
17. Materialy po rabote sredi zhenshhin za 1929 g. [Materials on work among women for 1929] // Aktobe OMM. 9-k.; 1-t., 368-is.- 2p. [in Russian]
18. Zhaloby i zayavleniya grazhdan 1928-29 gg. [Complaints and statements of citizens 1928-29] // KROMM.- 1380-k.; 1-t., 261-is.- 25-p. [in Russian]
19. Sovershenno sekretnaya perepiska Prokurora Kazotdelenii VS RSFSR [Top secret correspondence of the Prosecutor of the Kaz Branch of the RSFSR Armed Forces] // KROMM. 1380-k.; 1-t., 389-is. 31-36p. [in Russian]
20. Svodki OGPU za 1935 g. oktyabr' – noyabr' [Summary of the Unified State Political Administration for 1935 October – November] // Aktobe OMM. 13-k.; 4-t., 14-is. 68-69 pp. [in Russian]
21. Pravoohranitel'nye organy v SSSR [Law enforcement agencies in the USSR]. – M.: Politizdat, 1990. – S.224. [in Russian]
22. Prikazy NKVD KazSSR [Orders of the People's Commissariat of Internal Affairs of the Kazakh SSR. 1934-1935]. 1934-1935 gg. // Aktobe OMM. 13-k.; 1-t., 41-is. 14-p. [in Russian]
23. Kommunisticheskaya partiya Kazakhstana v rezoluciyah i resheniyah siezdov, konferencii i plenumov (1928-1937 gg.) [Communist Party of Kazakhstan in resolutions and decisions of congresses, conferences and plenums (1928-1937)]. – Alma-Ata: Kazakhstan, 1981. – T.2. – S. 281. [in Russian]
24. Cirkulyary svodnye vedomosti i akty za 1936 g. [Circulars summary statements and acts for 1936] // Aktobe OMM. 13-k.; 5-t., 208-is. 2-p. [in Russian]
25. Protokoly zasedanii za 1938 g. [Minutes of meetings for 1938] // Aktobe OMM. 13-k.; 6-t., 52-is. 17p. [in Russian]
26. Politicheskie repressii v Kazakhstane v 1937-1938 gg. Sbornik dokumentov [Political repressions in Kazakhstan in 1937-1938 Collection of documents] / Otv. red. L.D. Degitaeva. – Almaty: Kazakhstan, 1998.-41b. [in Russian]
27. Kniga prikazov po ITK. 1930-1931 gg. [The book of orders for the Correctional labor Colony. 1930-1931] // Astana KMM. 65-k.; 1-t., 5763-is. 4p. [in Russian]
28. Baiganatova Tatii [Baiganatova Tatiana] // Astana KMM. 65-k.; 1-t., 1092-is. 1-p. [in Russian]
29. Sticheskie svodki ob osuzhdennyh za 1932 g. [Static reports on convicts for 1932] // KROMM.-1380-k.; 2-t., 445-is.- 17-p. [in Russian]
30. Svodki OGPU za 1937 g. [Summaries of the United State Political Administration for 1937] // Aktobe OMM. -13-k.; 6-t., 42-is.- 38-p. [in Russian]
31. Sticheskie svodki ob osuzhdennyh za 1933 g. [Static reports on convicts for 1933] // KROMM. 1380-k.; 2-t., 451-is. 18-p. [in Russian]
32. Nadzor za mestami zakluchenii KASSR [Supervision of the places of detention of the CASSR] // KROMM. 1380-k.; 1-t., 263-is. 306p. [in Russian]

33. Zhaloby ot del'nyh grazhdan za 1926 g. [Complaints of individual citizens for 1926] // KROMM. 1380-k.; 1-t., 164-is. 208. 115p. [in Russian]
34. Zayavleniya i zhaloby lic za 1925 g. [Statements and complaints of persons for 1925] // KROMM. 1380-k.; 1-t., 64-is. 118p. [in Russian]
35. Kazhskoe otделение VS RSFSR [Kazakh Branch of the RSFSR Armed Forces] // KROMM. 251-k.; 3-t., 10-p. [in Russian]
36. Kassacionnye zhaloby lic za 1926 g. [Cassation complaints of persons for 1926] // KROMM. 251-k.; 4-t., 5-p. [in Russian]
37. Kassacionnye zhaloby lic za 1929-30 gg. [Cassation complaints of persons for 1929-30] // KROMM. 251-k.; 6-t. 12-p. [in Russian]
38. Staticheskie otchety o deyatelnosti NKU za 1929-1930 gg. [Static reports on the activities of the People's Commissariat of Justice for 1929-1930] // KROMM. 1380-k.; 2-t., 334-is. 3-p. [in Russian]
39. Nadzor za mestami zaklucheniya KASSR [Supervision of places of detention Kazakh Autonomous Socialist Soviet Republic] // KROMM. 1380-k.; 1-t., 263-is. 322p. [in Russian]
40. Kassacionnye zhaloby lic za 1933 g. [Cassation complaints of persons for 1933] // KROMM. 251-k.; 11-t., 2-p. [in Russian]
41. Kassacionnye zhaloby lic za 1935-1937 gg. [Cassation complaints of persons for 1935-1937] // KROMM. 251-k.; 13-t., 1-p. [in Russian]
42. Aktobe oblystyk UMVD lager' bolimi [Camp Department of Aktobe Regional UMVD] // Aktobe OMM. 1549-k.; 22-t., 179-p. [in Kazakh]
43. Upravlenie ITL i ITK OGPU po KazSSR [Department of Correctional Labor camp and correctional labor colony, United State Political Administration for the Kazakh SSR] // KROMM. 1155-k.; 1-t., 10-p. [in Russian]
44. Sbornik zakonodatel'nyh i normativnyh aktov o repressiyah i reabilitacii zhertv politicheskikh repressii [Collection of legislative and regulatory acts on repression and rehabilitation of victims of political repression]. – M.: Respublika, 1993. – 223 s. [in Russian]
45. Staticheskie otchety o deyatelnosti oblsudov za 1933-1936 gg. [Static reports on the activities of regional courts for 1933-1936.] // KROMM. 1380-k.; 2-t., 491-is. 16-p. [in Russian]
46. Staticheskie otchety kazotdelenii VS RSFSR za 1936 g. [Static reports of the KAZ branch of the RSFSR Armed Forces for 1936] // KROMM. 1380-k.; 2-t., 561-is. 3-p. [in Russian]
47. Svodki OGPU za 1927 g. [Summaries of the United State Political Administration for 1927] // KRPM. 141-k.; 1-t., 1040A-is. 42-p., 120 p. [in Russian]
48. Kubzhasarova Raisa [Kubzhasarov Rice] // Astana KMM. 65-k.; 1-t., 523-is. 7-p. [in Russian]
49. Materialy o provedenii hlebozagotkampanii za 1925 g. [Materials on the grain procurement campaign for 1925] // KROMM. 1380-k.; 1-t., 173-is. 70p. [in Russian]